

УДК 502.4 (477-924.52): 502.63

Ф.Д. Гамор, В.Ф. Покинйчереда

ОПТИМІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЇ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА – БЛИЗЬКА ТА ДАЛЕКА ПЕРСПЕКТИВИ

Гамор Ф.Д., Покинйчереда В.Ф. Оптимизация территории Карпатского биосферного заповедника – близкая и далекая перспективы // Науч. зап. Гос. природоведч. музея. – Львов, 2004. – 20. – С. 39-49.

В историческом контексте анализируются причины чрезмерной фрагментированности территории Карпатского биосферного заповедника, которая не позволяет в полной мере выполнять возложенные на него функции. Предлагаются пути оптимизации границ и расширения территории КБЗ на близкую и далекую перспективы, которые опираются на научно обоснованные теоретические модели. Правовым полем территориальной реорганизации служат Законы Украины «Об Общенациональной программе формирования национальной экологической сети Украины на 2000-2015 гг.» и «О моратории на проведение сплошных рубок на горных склонах в пихтово-буковых лесах Карпатского региона». Рассматриваются возможные варианты вхождения Карпатского заповедника в состав украинско-румынского биосферного резервата «Мараморошские горы».

Hamor, F., Pokynchereda, V. Optimization of the Carpathian Biosphere Reserve territory – short-term and long-term perspectives Proc. of the State Nat. Hist. Museum. – Lviv, 2004. – 20. – P. 39-49.

Some causes for excessive fragment-like structure of the Carpathian Biosphere Reserve, which doesn't allow the Reserve to fully execute its functions, are viewed here from the historical point of view. Some ways of its bounds optimization and territory enlargement for short-term and long-term perspectives are given here. They are based upon scientifically grounded models. Such laws of Ukraine as "The Law of Ukraine on the Nationwide Programme for the Ukrainian National Ecological Network establishing in 2000-2015" and "The Law of Ukraine on prohibition of clear cuts on mountain slopes in spruce-beech stands of the Carpathian region" serve as a legal basis for the territory reorganization. Some possibilities for the Carpathian Biosphere Reserve's inclusion into the Ukrainian-Romanian transboundary biosphere reserve "The Maramorosh Mountains" are viewed here.

У 2003 році, на сесії Бюро Міжнародної координаційної ради програми МАВ ЮНЕСКО розглядався періодичний оглядовий звіт Карпатського біосферного заповідника (КБЗ). Бюро, зокрема, відмітило, що Карпатський біосферний заповідник є резерватом кластерного типу, який складається з восьми окремих масивів, три з яких мають площу лише в кількості гектарів. Бюро вважає, що значна фрагментація території резервату і відносно невеликі розміри кластерів не дозволяють виконувати важливі функції щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, зокрема унікальних для Європи популяцій великих хижих ссавців, таких як бурий ведмідь, вовк і рись. Бюро підготувало кілька рекомендацій і запитань до уряду України, серед яких:

- Можливості зменшення фрагментованості і розширення території КБЗ шляхом збільшення площі зони антропогенних ландшафтів (зона С).
- Посилення функції збереження через створення екологічних коридорів.

- Перспективи створення українсько-румунського біосферного резервату “Марамороські гори”.

Також на Бюро розглядалися й інші питання, зокрема щодо збереження антропогенного ландшафтного різноманіття і різноманіття місцевих порід свійських тварин шляхом підтримки традиційної сільськогосподарської практики тощо.

Історія формування сучасної територіальної структури КБЗ

Для розуміння сучасної територіальної ситуації велике значення мають історичні передумови виникнення Карпатського заповідника, які сягають ще позаминулого століття. Саме на межі 19-20 ст., у зв'язку з інтенсивним розвитком промисловості та тваринництва у Карпатах, постало питання про збереження окремих особливо цінних природних комплексів. У першу чергу увага науковців і громадськості була привернута до лісових ділянок, оскільки на той час домінувала суспільна думка щодо переважаючої екосферної функції лісів у природі [11]. Особливий інтерес представляли для науковців праліси Чорногори. На початку 20 ст., за ініціативи професорів Вищої лісової школи В. Шафера та С. Соколовського, саме тут, на північно-східних схилах Говерли був створений перший лісовий резерват, який включав 6 лісових кварталів. У 1907 р. організовуються 2 резервати у Східних Бескидах – “Стужиця” і “Тиха”, для збереження, відповідно, букових та ялицево-букових пралісів. Трохи згодом вилучаються з господарського використання смерекові і буково-ялицево-смерекові праліси на південних мегасхилах Попа Івана Мармароського. Напередодні Першої світової війни беруться під охорону смерекові і буково-ялицево-смерекові праліси (130,6 га) на південно-західних схилах Говерли у верхів'ях потоку Білий. Подальшому розвитку природоохоронних територій завадила війна. Відразу по її закінченні активізується діяльність науковців і лісівників щодо резервування цінних природних ділянок у Чорногорі. У 1921 р. під резерват виділяються два лісові квартали по 140 га і полонина (307,5 га) в басейні потоку Данцер. Згодом територія резервату значно розширюється за рахунок північного і північно-східного схилу Брескула. На Закарпатті, завдяки старанням чехословацьких ботаніків А. Златніка та А. Гілітцера, розширена площа резервату на південному схилі Говерли (на 112 га) та створено новий резерват (1935 р.) площею 1024,5 га в басейні р. Лужанка для збереження букових пралісів та реліктових смерекових фітоценозів [9]. Загалом, до 1939 р. лише на території Закарпаття було створено понад 30 лісових резерватів, з яких 10 знаходилися на сучасній території Карпатського біосферного заповідника [1].

Початок Другої світової війни вніс чергові корективи до геополітичної ситуації на нашому континенті, внаслідок чого північні мегасхили Українських Карпат відійшли до СРСР. Невдовзі, згідно з традиціями радянської школи заповідної справи, розробляються проекти створення двох великих заповідників “Чорногора” (68 тис. га) і “Горгани” (50 тис. га), проте початок війни між Німеччиною і СРСР перешкодив їх реалізації. Закінчення Другої світової війни знаменується входженням до складу СРСР і Закарпаття.

Процес післявоєнної відбудови повністю закреслив будь-які спроби територіальної форми охорони природи в Українських Карпатах. У цей час відбувалося масове вирубання лісів Українських Карпат, у процесі якого

постраждали й колишні лісові резервати. Більшість з них були частково, як от “Стужиця”, або повністю вирубані. До питання заповідання вдалося повернутися лише в період хрущовської відлиги, коли науковці й природоохоронці знову підняли голос на захист природи Карпат. У другій половині 50-х і у 60-х роках 20 ст. створюються заказники на північних схилах Чорногори та на Закарпатті – в басейнах річок Великої і Малої Угольки та Лужанки. У цей же час розробляється кілька проектів щодо створення в Українських Карпатах державного заповідника – домінуючої на той час форми природоохоронних територій у СРСР. Одним з найцікавіших є проект Е. М. Лавренка, який передбачав організацію Карпатського заповідника в Чорногорі на площі 46 тис. га і 5 його філіалів [11]. У 1967 р. в Україні створюється Державний комітет по охороні природи, який у короткий час науково обґрунтовує потребу в створення чотирьох заповідників, у тому числі і Карпатського. 12 листопада 1968 р. Постановою Ради Міністрів УРСР юридично було затверджено створення Карпатського державного заповідника (КДЗ) на площі 12 672 га. Уже на той час заповідник складався з 4-х ізольованих масивів, що утворювали два територіальні комплекси – Чорногірський (7938 га) і Угольський (4734 га). В свою чергу Чорногірський комплекс формували 3 масиви: Чорногірський (2100 га), Говерлянський (3927 га) і Високогірний (1911 га), перший з яких знаходився на південному макросхилі Чорногори, а два останніх – на північному. В такому вигляді заповідник проіснував до 1979 року, коли до нього було приєднано уже згаданий Широколужанський ландшафтний заказник (5644 га), а трохи згодом і ботанічний заказник “Долина нарцисів” (257 га). Загальна площа КДЗ становила 18 544 га. Проте вже у 1980 р. від заповідника вилучаються два масиви на північному макросхилі Чорногори, які формують заповідне ядро новоствореного Карпатського державного природного парку площею близько 50 тис. га. Після такої реорганізації КДЗ втрачає свою репрезентативність як гірський заповідник, оскільки унікальні високогірні комплекси залишаються поза його територією. Науковці і природоохоронці розпочинають новий етап боротьби за розширення й оптимізацію території заповідника [2,3]. В першу чергу пропонувалося приєднати ділянки субальпіки та альпіки в Чорногорі, які на той час дуже потерпали від надмірного випасу, а також розширити Чорногірський масив за рахунок цінних яворових та буково-яворових пралісів на схилах Петроса та смерекових лісів на західному схилі Говерли. Актуальною була потреба в об’єднанні Угольської і Широколужанської ділянок, що дозволило б взяти під охорону найбільший в Європі масив букових пралісів. В подальшій перспективі пропонувалося створити нові заповідні території у західній частині Чорногори (Кевелівський заказник), у Мармароських горах на базі існуючих заказників “Радомир” і “Білий потік”, у високогірній частині Свидовецького хребта (флористичні резервати Драгобрат і Близниці, Свидовецький лісовий заказник) та в його південних відрогів (Кузійський заказник і прилеглі території). Уже на той час ставилося питання про створення на базі КДЗ міжнародного біосферного резервату [12].

Наступний етап розширення розпочався наприкінці 80-х років, під час якого вдалося досягти більшості із поставлених цілей. У 1990 році до складу заповідника були залучені два нові масиви: Марамороський площею 3155 га і Кузійський площею 747 га, а також значно розширено територію існуючих Чорногірського (на 2577 га) та Угольсько-Широколужанського (на 633 га) масивів. Перший з них нарешті отримав високогірну ділянку на південному макросхилі Говерли і збагатився цінними

лісовими площами на схилах Петросу, а другий, за рахунок наданих територій, утворив єдиний природно-територіальний комплекс із найбільшим в Європі осередком букових пралісів на площі понад 11 тис. га.

У 1992 р. розпочалася нова епоха в житті Карпатського заповідника – він отримав статус біосферного і увійшов до Всесвітньої глобальної мережі біосферних резерватів під егідою ЮНЕСКО. На той час уже діяв Закон “Про природно-заповідний фонд України”, який чітко регламентував усі аспекти діяльності біосферних заповідників. Згідно з цим законом, біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, що створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища та його змін під дією антропогенних чинників. Цей закон передбачав диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням. Для біосферних заповідників установлювалися зони – заповідна, буферна, антропогенних ландшафтів, а також регульованого заповідного режиму. Ця четверта зона може включати регіональні ландшафтні парки, заказники й заповідні урочища. Її режим практично не поступається режиму заповідної зони. У КБЗ вона також використовується для виділення в природі екотуристичних маршрутів, доріг протипожежного призначення тощо.

Протягом дуже короткого часу після здобуття статусу біосферного Карпатський заповідник отримує буферну зону площею 8949 га і зону антропогенних ландшафтів площею 8071 га, а також ділянку на північному заході Закарпаття площею 4250 га – на стику кордонів України, Польщі та Словаччини, на базі якої трохи згодом був утворений регіональний ландшафтний парк “Стужиця” площею 14 тис. га. В результаті загальна площа КБЗ на цей час становила 38930 га, з яких заповідна зона займала 19989 га.

Підсумовуючи, зауважимо, що в історичному аспекті одним з основних чинників надмірної фрагментованості території КБЗ був специфічний підхід, яким керувалися науковці та природоохоронці під час попередніх етапів розширення території Карпатського заповідника. Це, по суті, був лісівничо-ботанічний підхід, який полягав у простому “збиранні” цінних територій незалежно від їх просторового розміщення. Створена в такий спосіб територіальна структура не в повній мірі забезпечувала функціонування КБЗ як цілісної екосистеми, не створювала оптимальних умов для підтримання екологічного балансу та існування популяцій багатьох видів, перш за все великих хижих ссавців.

Теоретичне підґрунтя розширення території КБЗ

У 1994 р. КБЗ був залучений до реалізації проекту “Збереження біорізноманіття Карпат”, який фінансувався Глобальним екологічним фондом. У рамках цього проекту була спеціальна тема “Обґрунтування оптимального розміру та контурів території Карпатського біосферного заповідника і вивчення можливостей створення систем природних коридорів із врахуванням специфіки природокористування в них”, яка була спрямована на оптимізацію та розширення території Карпатського заповідника саме як біосферного резервату. Виконавцями цієї теми були колективи

науковців Карпатського біосферного заповідника та Львівського національного університету. В результаті були вироблені дві оптимізаційні моделі, які хоча й базувалися на різних методологічних засадах, багато в чому були схожими і добре доповнювали одна одну [8]. Резюмуючи, суть оптимізації території КБЗ полягала у покращенні його біогеографічної репрезентативності (геолого-геоморфологічної, ландшафтної, флористичної, геоботанічної, зоогеографічної тощо), значному збільшенні площі, зменшенні кластерності, включенні ділянок з різним ступенем трансформації для організації моніторингу, здійсненні ефективного зонування та організації системи екологічних коридорів. Для цього пропонувалося створити новий вузловий масив у високогірній частині Свидовця, "всебічно" розширити території існуючих масивів аж до їх з'єднання, а у випадку неможливості цього зв'язати ці масиви екологічними коридорами в єдину функціональну систему.

Відразу після створення теоретичної моделі розпочалися конкретні кроки щодо її практичного втілення. Уже в 1997 році вдалося частково реалізувати напрацювання науковців. На базі Свидовецького заказника і ботанічного резервату "Скелі Близниці" був створений високогірний Свидовецький масив (6580 га), який обійняв як південно-західні, так і північно-східні макросхили. За рахунок включення до складу КБЗ території Кевелівського заказника і прилеглих ділянок вдалося територіально з'єднати новостворений Свидовецький масив з Чорногірським, який значно "розсунувся" в західному, східному й південному напрямках. Велика за площею територія додалася до Марамороського масиву (8990 га), а Кузійський масив простягнувся на північ аж до околиць Рахова (4925 га). До 15580 га збільшилася територія Угольсько-Широколужанського масиву. Ще одним здобутком КБЗ стало включення до його складу державних заказників "Чорна Гора" і "Юлівська Гора" з їх унікальними рослинними угрупованнями і флористичними комплексами. В результаті територія заповідника збільшилася до 57 880 га [7]. Через кілька років у заповідника вилучили Стужицьку ділянку, яка увійшла до створеного в 1999 р. Ужанського національного природного парку. Таким чином, на сьогодні загальна площа КБЗ становить 53 630 га, з яких 31 977 га знаходиться у безпосередньому користуванні заповідника, а 21 635 га – в інших землекористувачів. У розрізі зон картина наступна: заповідна зона займає 15 872 га; регульованого заповідного режиму – 3015 га; буферна – 15 933,2 га і антропогенних ландшафтів – 18 809,8 га.

Правові передумови для розширення території КБЗ

У перехідний період соціально-економічного розвитку України почастишали негаразди в лісовому господарстві Українських Карпат. Місцями лісокористування почало набирати форм примітивного вирубування лісів, іноді варварського. Стурбована громадськість, науковці і природоохоронці підняли голос на захист лісів регіону [4-6]. Як своєрідну реакцію можна трактувати практично одночасну появу в 2000 р. двох законів, спрямованих, зокрема, на збереження природи Карпат. Це Закони "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр." і "Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону". Перший закон у заходах з формування національної екологічної мережі (додаток 7 до Програми) передбачає розширення території Карпатського біосферного заповідника в 2002-2004 рр. до 10 тис.

га. Стаття 10 другого з них під назвою “Розширення мережі природно-заповідних територій та об’єктів” говорить: “У Карпатському регіоні мережу природно-заповідних територій та об’єктів розширити за рахунок збільшення частки та розширення площ природних та біосферних заповідників, національних природних та регіональних ландшафтних парків, заказників, заповідних урочищ, пам’яток природи з доведенням до 2005 року рівня заповідності до 20 відсотків відповідно до законодавства”. Таким чином, ці закони служать правовим полем в рамках якого іде підготовка нового проекту розширення заповідника, відповідно, на близьку та далекую перспективи.

Близька перспектива оптимізації меж КБЗ

Згідно із Законом України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки” передбачено розширення території Карпатського біосферного заповідника на 10 тис. га протягом 2002-2004 рр. Базуючись на запропонованих науковцями теоретичних моделях, заповідник підготував та практично погодив приєднання ділянок, важливих для повноцінного виконання заповідником його функцій, а також для розвитку міжнародного співробітництва у справі охорони природи Карпат у зв’язку з проектом створення в Мармароському гірському масиві першого транскордонного білатерального українсько-румунського біосферного резервату.

Виходячи з необхідності оптимізації територіальної структури заповідника, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, стабілізації екологічної ситуації у верхів’ях басейну Тиси, зменшення вирубування лісів на гірських схилах, а також для покращення охорони цінних високогірних природних комплексів г. Говерла, що останнім часом потерпає від надмірного рекреаційного навантаження, до складу КБЗ передбачається включити ділянки типових та ценотично унікальних лісових комплексів і високогірних екосистем на територіях Ясінянського державного лісомисливського підприємства (ДЛМП) та Рахівського державного лісогосподарського підприємства (ДЛГП), а також на землях Держземзапасу Рахівської районної ради загальною площею 10042 га.

Високогірні екосистеми басейнів річок Лопушанка і Лазещина (кв. 16, 18, 19 Лопушанського та кв. 19-25 і 26-28 Лазещинського лісництв Ясінянського ДЛМП та полонини Печеніжеська, Головчеська, Занога, Гропа, Кознеська) знаходяться на північних схилах Чорногірського хребта, які зовсім не представлені в КБЗ. У разі заповідання ці масиви могли б сформувати екологічні коридори між екосистемами Карпатського біосферного заповідника та Карпатського національного природного парку. Також вони дозволили б повністю охопити природоохоронними територіями макросхили Говерли, що, в свою чергу, дало б можливість поставити під ефективний контроль її відвідування.

У природних комплексах верхньої частини басейнів річки Біла Тиса та її притоків Балцатул, Стіг, Щаул (кв. 16-24 Біло-Тисянського, 20-26 Щаульського, 22-25 Устеріцького лісництв Рахівського ДЛГП) місцями збереглися цінні лісові масиви. Відтворення їх до природного стану шляхом заповідання дозволило б зменшити негативні наслідки паводків, які періодично тут спостерігаються. На значних площах тут поширені приполонинні смерекові і, фрагментарно, ялицево-смерекові та буково-

ялицево-смерекові праліси, значення яких важко переоцінити для відновлення в цьому регіоні корінних насаджень. Пропонована до включення в заповідник територія має також велику естетичну цінність. Мальовничі високогірні пейзажі, рідкісні представники біоти, наявність визначних місць, таких як легендарна Чорна Гора або Піп Іван Чорногірський, на вершині якої знаходяться руїни старої обсерваторії, в значній мірі можуть бути використані для розвитку туризму.

Важливе природоохоронне значення мають субальпійські екосистеми полонин Лемський, Балцатул, Вертопи, Щавник, Неняска, Довгий, Межипотоки. Питання про включення їх до складу заповідника уже тривалий час піднімається науковими колами країни. Тут у високогір'ї на висоті 1700 і більше м н. р. м. трапляється багато рідкісних представників флори й фауни, зокрема легендарна білотка альпійська (едельвейс). Саме заповідання цих ділянок дозволило б утворити єдиний природний комплекс з територією нещодавно створеного в Румунії природного парку "Марамороські гори", який в перспективі може набути статусу міжнародного біосферного резервату (МБР).

На жаль, зазначений проект не отримав належної підтримки і розуміння, в першу чергу, зі сторони лісгосподарських установ і організацій усіх рівнів. У результаті вихідний проект зазнав значних трансформацій. Кілька дуже привабливих для заповідання ділянок були підібрані на території Тячівського і Хустського районів. Виключно важливе значення має включення до складу КБЗ водно-болотних комплексів у заплаві Тиси від с. Буштина до м. Хуста з великою кількістю різноманітних екотопів з притаманною їм різноманітністю біоти; старих дубових насаджень з надзвичайно цікавою флорою і фауною на стародавній терасі Тиси і унікального осередку букових пралісів на Гутин-Вигорлатському хребті, що має ряд особливостей, не характерних для пралісів Угольсько-Широколужанського масиву.

Таким чином, близька перспектива передбачає розширення заповідника за рахунок наступних територій:

- Лісових масивів Косівсько-Полянського (кв. 1-10), Свидовецького (кв. 16-18), Рахівського (кв. 8-10) та Вишківського лісництв (кв. 20, 23, 25), де збереглося близько 2500 га пралісів.
- Колишніх колгоспних лісів і лісів Агролісу навколо Рахова та в околицях сіл Бреболя-Луґи і Луг-Ділове, загальною площею 1148 га, які розширять зону антропогенних ландшафтів із традиційним господарюванням.
- Водно-болотних угідь заплави Тиси площею близько 2500 га з вербовими, тополевыми і чорно-вільховими насадженнями та унікальним біологічним різноманіттям.
- Лісових урочищ Мочар та Діброва поблизу с. Буштина площею 364 га, на землях яких збереглися місця зростання нарцису вузьколистого та інших ранньовесняних видів під наметом дубового лісу.
- Земель державного запасу Рахівської райради площею 3574 га, з яких близько 1500 га складають природні екосистеми високогірних смерекових лісів і субальпійського криволісся з унікальним рослинним і тваринним світом.

Після реалізації цього Проекту розширена площа Карпатського біосферного заповідника становитиме близько 64 тис. га, з них із вилученням у землекористувачів – майже 45 тис. га (рис).

Реалізація цього етапу розширення КБЗ покращить репрезентативність заповідника, збільшить біологічне і ландшафтне різноманіття його території, але проблему кластерності не вирішить. Кардинально змінити ситуацію може лише наступний етап розширення, який ми умовно називаємо далекою перспективою. В чому ж полягатиме ця перспектива?

Далека перспектива розширення території КБЗ

Для реалізації згаданої вище моделі оптимізації території КБЗ першочерговим є об'єднання усіх розрізнених заповідних ділянок на Рахівщині, яких зараз нараховується 3, в єдиний великий кластер. Передумови для цього є. Існуючі масиви КБЗ розділяють порівняно невеликі за площею території Держлісфонду та землі Держземзапасу. Включення їх до складу заповідника без вилучення в землекористувачів на правах зони С дозволить вирішити проблему створення цілісного Рахівського масиву, а режим цієї зони не перешкоджатиме вести на цих територіях раціональне природокористування.

Схожа схема може бути використана для з'єднання пропонованого Рахівського масиву з Угольсько-Широколужанським відділенням КБЗ. Включення до складу зони антропогенних ландшафтів КБЗ незначних за площею високогірних ділянок на Свидовці та лісів Ясінянського, Мокрянського та Брустурянського державних лісомисливських підприємств (ДЛМП) дозволить об'єднати ці масиви в єдиний територіальний комплекс. Як альтернативу, можна розглядати варіант їх об'єднання екологічними коридорами, що не входять до складу КБЗ.

Створення такого потужного масиву дозволить вирішити і кілька важливих природоохоронних проблем. Як відомо, Українські Карпати є переважно середньовисотними горами, де високогір'я займає незначну площу. Саме територія новоствореного масиву, що охоплюватиме частину Черногори, Свидовця, Мармарош і Горган, володітиме значною часткою високогірних ландшафтів регіону. До них приурочені унікальні природні комплекси з великою кількістю рідкісних, ендемічних і реліктових видів, що широко представлені в Червоній книзі і природоохоронних списках різних рангів. Важливо, що цей масив охопить велику частину верхів'я басейну Тиси, потреба в охороні якого після катастрофічних паводків минулих років є очевидною.

Стосовно інших заповідних масивів КБЗ. Зараз на територіях Виноградівського і Березівського районів ведуться роботи щодо створення Притисянського ландшафтного регіонального парку на площі близько 30 тис. га, який безпосередньо межуватиме з ділянками КБЗ "Чорна Гора" та "Юлівська Гора". Це дозволяє в майбутньому включити зазначений парк до складу зони антропогенних ландшафтів або ж регульованого заповідного режиму КБЗ без зміни його статусу. В подальшому на базі цього територіального комплексу і наявних заповідних ділянок у заплаві і на терасах Тиси та у Вулканічних Карпатах з'являються можливості для створення нового трилатерального українсько-румунсько-угорського резервату в пониззі Тиси, який матиме, окрім природного, велике значення для збереження культурно-історичного спадку народів, що тут проживають.

У випадку реалізації зазначеної схеми розширення, територія КБЗ фактично позбавиться фрагментованості і являтиме собою два значних за площею кластери,

кожен з яких репрезентуватиме різні типи ландшафтів – гірські та передгірно-заплавні, що по суті означатиме реалізацію на практиці рекомендацій Бюро Міжнародної координаційної ради програми МАБ ЮНЕСКО (рис.).

Карпатський біосферний заповідник і Міжнародний українсько-румунський резерват “Марамороські Гори”

Необхідність створення міжнародного біосферного резервату в Мараморошах неодноразово наголошувалася в працях вітчизняних і закордонних вчених та природохоронців, зокрема Ф. Мойсея [10], С.М. Стойка [13] тощо, адже ця територія володіє величезним природно-культурним потенціалом і має загальноєвропейське значення. Великі міжнародні фонди (такі, як ФАРЕ/КРЕДО і ТАСІС) в різні роки виділяли спеціальні гранти для реалізації цієї ідеї. Завдяки цьому, румунська та українська сторони отримали змогу здійснити задумане. Багато в чому напрацювання сторін є схожими, хоча існують і значні розбіжності. Румунські експерти вважають, що до складу білатерального резервату мають увійти з румунської сторони новостворений природний парк “Марамороські гори”, а з української – усі існуючі масиви Карпатського біосферного заповідника та новостворені заповідні території вздовж українсько-румунського кордону. Натомість, окремі представники української робочої групи наполягають на включенні до складу МБР “Марамороські гори” лише тих територій, що безпосередньо знаходяться в Рахівських, Чивчинських та Гринявських горах. В основі цих суперечностей лежить різне трактування поняття “Марамороські гори”. Наприклад, Т.Л. Андрієнко вважає, що сюди належать лише ті ділянки, які мають відношення до Мармароського кристалічного масиву в орографічному чи геоморфологічному плані. Румунські ж колеги трактують Мараморошину зовсім по іншому. На їх думку, це не стільки географічна територія, скільки історична, адже за часів Австро-Угорщини, Мараморошина була адміністративною одиницею (так звана Марамороська жупа), яка охоплювала значну частину Закарпаття.

У разі, якщо позиція окремих українських експертів виявиться переможною, КБЗ готовий увійти до складу українсько-румунського резервату тільки тими територіями, що тяжіють до кордону і в орографічному чи геолого-геоморфологічному плані мають відношення до Мармароських гір. Такими територіями на даний час є Марамороський та Кузій-Свидовецькі масиви КБЗ. Проте їх площа є незначною – близько 14 тис. га, а репрезентативність – невисокою. Оптимальною ж, на нашу думку, є пропозиція румунської сторони, яка передбачає включення до складу новостворюваного МБР усієї території КБЗ. Саме цей варіант дозволить якомога ефективніше забезпечити збереження біологічного, ландшафтного та культурного різноманіття Мараморошини – спільної домівки двох великих європейських народів.

1. Антосяк В.М., Довганич Я.О., Павлей Ю.М., Покин'череда В.Ф., Поляновський А.О., Чумак В.О. Природно-заповідний фонд Закарпатської області. – Ужгород, 1998. – 304 с.
2. Гамор Ф.Д. Итоги работы и перспективы развития Карпатского государственного заповедника // Проблемы изучения и охраны заповедных экосистем. Тез. докл. науч.-практ. конф., посвященной 20-летию Карпатского государственного заповедника (13-15 октября 1988 г.) – Рахов, 1988. – С. 9-10.

3. Гамор Ф.Д. Становлення та розвиток Карпатського біосферного заповідника // Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – Київ, 1997. – С. 54-57.
4. Гамор Ф.Д. Антропогенні фактори і стихійні явища у Карпатах // Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви). Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (21-24 вересня 1999 р.) – Рахів, 1999. – С. 70-75.
5. Гамор Ф.Д. Щодо розширення території природно-заповідного фонду Карпатського регіону // Національні природні парки і проблеми становлення та розвитку. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю Карпатського національного природного парку (14-17 вересня 2000 р.). – Яремче, 2000. – С. 56-61.
6. Гамор Ф.Д. До концепції сталого розвитку гірських територій України // Гори і люди (у контексті сталого розвитку). Мат. міжн. конф. (14-18 жовтня 2002 р.) – Рахів, 2002. – Т. 1. – С. 26-29.
7. Гамор Ф., Покинйчереда В. Карпатський біосферний заповідник // Заповідники і національні природні парки України. – Київ: Вища школа, 1999. – С. 28-39.
8. Зінько Ю.В., Брусак В.П., Кравчук Я.С., Антосяк В.М., Довганич Я.О., Чумак В.О., Годованець Б.Й. Оптимізація та розширення території КБЗ // Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – Київ, 1997. – С. 373-427.
9. Луговой А.Е., Саик Д.С., Сухарюк Д.Д., Стойко С.М., Татаринів К.А. Карпатский заповедник // Заповедники Украины и Молдавии. – М.: Мысль, 1987. – С. 52-73.
10. Мойсей Ф. та ін. Гори Мараморощини. База даних заснування біосферного резервату. – Editura Echim, 2000. – 91 с.
11. Стойко С.М., Саїк Д.С. Історія створення Карпатського державного заповідника // Карпатський заповідник. – Ужгород: Карпати, 1982. – С. 9-14.
12. Стойко С.М., Саик Д.С., Сухарюк Д.Д., Тасенкевич Л.А. Карпатский государственный заповедник и необходимость улучшения его территориальной структуры // Бот. журн. – 1985. – Т. 70, № 10. – С. 1418-1425.
13. Стойко С.М. Екологічне обґрунтування створення білатерального Українсько-Румунського біосферного резервату “Марамороські гори” у Марамороському кристалічному масиві. // Природні екосистеми Карпат в умовах посиленого антропогенного впливу. – 2001. – № 9. – С. 23-25.

Карпатський біосферний заповідник, Рахів